

Archeo-rapport 425

Het archeologisch onderzoek aan de Huidevettersstraat te Antwerpen

Vanessa Vander Ginst & Maarten Smeets

Tienen, 2017
Studiebureau Archeologie bvba

Archeo-rapport 425

**Het archeologisch onderzoek aan de Huidevettersstraat te
Antwerpen**

Vanessa Vander Ginst & Maarten Smeets

**Tienen, 2017
Studiebureau Archeologie bvba**

Colofon

Archeo-rapport 425

Het archeologisch onderzoek aan de Huidevettersstraat te Antwerpen

Opdrachtgever: Athelean NV

Projectleiding: Vanessa Vander Ginst

Leidinggevend archeoloog: Vanessa Vander Ginst

Auteurs: Vanessa Vander Ginst
Maarten Smeets

Foto's en tekeningen: Studiebureau Archeologie bvba (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bvba mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

D/2017/12.825/32

Studiebureau Archeologie bvba
Bietenweg 20
3300 Tienen
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2017, Studiebureau Archeologie bvba

Administratieve fiche

Site	Antwerpen - Huidevetterstraat
Locatie	Provincie: Antwerpen; Gemeente: Antwerpen; Straat: Huidevettersstraat
Lambert 72- coördinaten	Hoekpunt 1: X: 152521,092, Y: 211787,159 Hoekpunt 2: X: 152518,480, Y: 211790,344 Hoekpunt 3: X: 152518,480, Y: 211788,213 Hoekpunt 4: X: 152513,204, Y: 211788,304
Oppervlakte projectgebied	380 m ²
Kadastergegevens	Antwerpen, Afdeling: 3; Sectie: C; perceelsnummer: 1087c
Opdrachtgever	Athelean NV Zeehelling 2/16 8300 Knokke - Heist
Vergunningsnummer	2016/023
Vergunningshouder	Vanessa Vander Ginst
Bijzondere voorwaarden	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Antwerpen, Huidevettersstraat
Termijn veldwerk	12 april en 3 juni 2016

Aard van de bedreiging	Stedenbouwkundige vergunningsaanvraag voor de restauratie en renovatie van een beschermd pand aan de Huidevettersstraat 55 en afbraak en nieuwbouw van het aangrenzende hoekpand (Huidevettersstraat 57-59 en Lange Gasthuisstraat 1-3)
Archeologische verwachting	Gelegen binnen de historische binnenstad van Antwerpen. Er kunnen resten worden aangetroffen die minstens teruggaan tot de 16 ^{de} eeuw.
Wetenschappelijke begeleiding	Dienst archeologie van de stad Antwerpen

Inhoudstafel

Hoofdstuk 1	Inleiding	p. 2
1.1	Algemeen	p. 2
1.2	Beschrijving van het onderzoeksgebied	p. 2
1.3	Onderzoeksopdracht en vraagstellingen	p.5
Hoofdstuk 2	Bureau onderzoek	p. 6
2.1	Afbakening terrein, reeds verstoorde en onderzochte zones	p. 6
2.2	Historische gegevens	p. 6
2.3	Cartografische bronnen	p. 9
2.4	Gekende archeologische waarden en indicatoren	p. 13
Hoofdstuk 3	Werkmethode	p.18
Hoofdstuk 4	Analyse	p. 21
Hoofdstuk 5	Synthese	p. 25
5.1	Interpretatie en datering	p. 25
5.2	Beantwoording onderzoeksvragen	p. 25
Bibliografie		p. 26
Bijlagen (CD-rom)		
Bijlage 1:	Overzichtsplan	
Bijlage 2:	Fotoinventaris	

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Algemeen

Wegens de plannen voor de restauratie en renovatie van een beschermd pand en de afbraak en nieuwbouw van het aangrenzende hoekpand heeft Onroerend Erfgoed een bouwhistorisch onderzoek gevolgd door een vlakdekkende opgraving opgelegd (vergunningsnummer 2016/023) op een terrein met een oppervlakte van 380 m² gelegen aan de Huidevettersstraat te Antwerpen. Het veldwerk werd uitgevoerd door Studiebureau Archeologie bvba tussen 12 april en 3 juni 2016.

1.2 Beschrijving van het onderzoeksgebied

Het terrein is gelegen in een stedelijke context op circa 600 m ten zuidoosten van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal en het stadhuis (fig. 1.1) en is kadastraal gekend als Antwerpen afdeling: 3, sectie: C, perceel: 1087c (fig. 1.2). Het projectgebied ligt binnen een bouwblok omsloten door de Huidevettersstraat, de Lange Gasthuisstraat, de Arenbergstraat en de Komedielaats/Leopoldstraat. In eerste instantie werd het gebouw volledig bouwhistorisch onderzocht. Na de afbraak van het pand tot op kelderniveau werd het archeologisch vooronderzoek aangevat. Geo-archeologisch gezien is het projectgebied gesitueerd in de de Scheldevallei, nabij de overgang naar de zandgronden van de Kempen en de noordelijk gelegen polders (fig. 1.3).

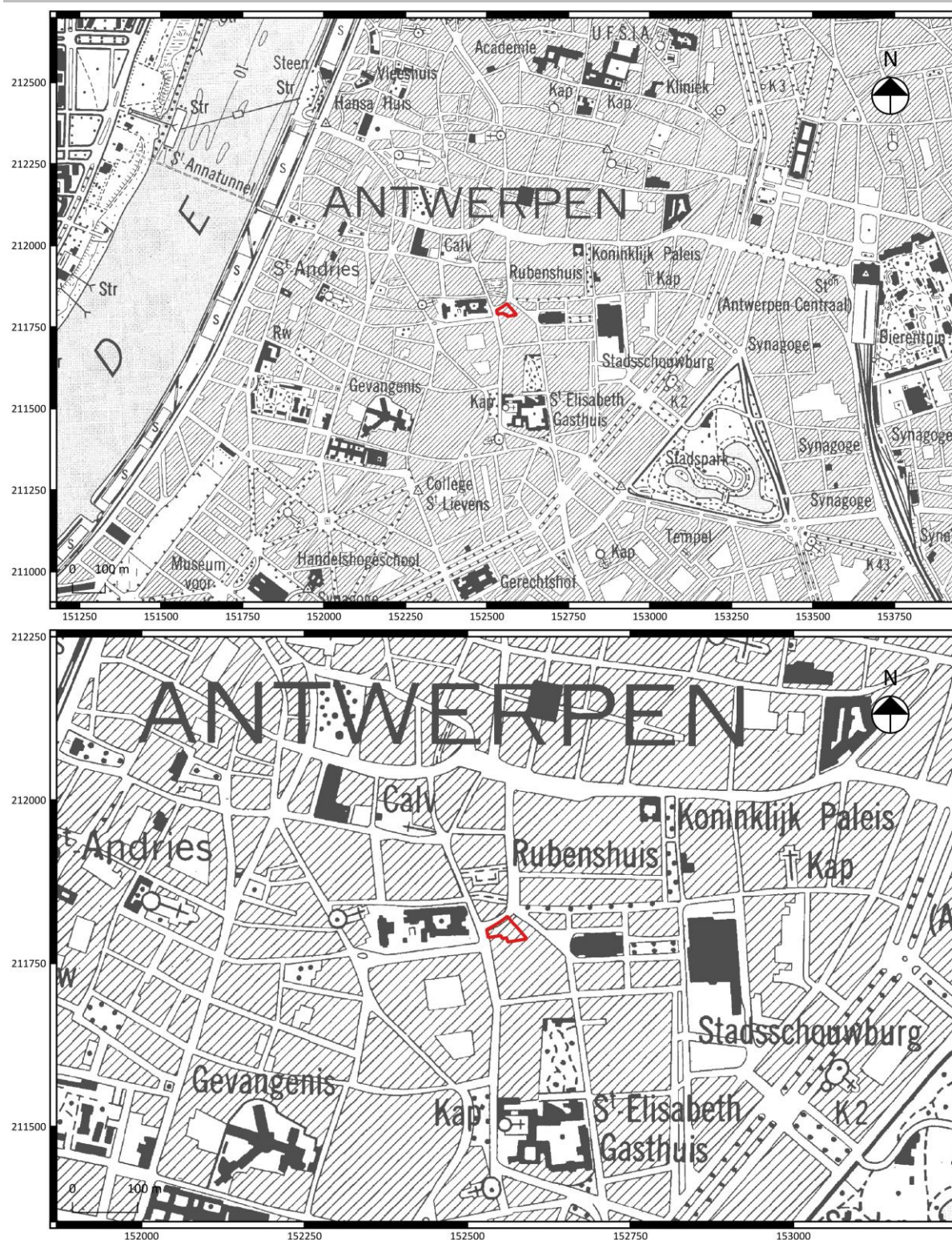

Fig. 1.1: Uittreksel en detail uit de topografische kaart met situering van het projectgebied (©Databank Ondergrond Vlaanderen).

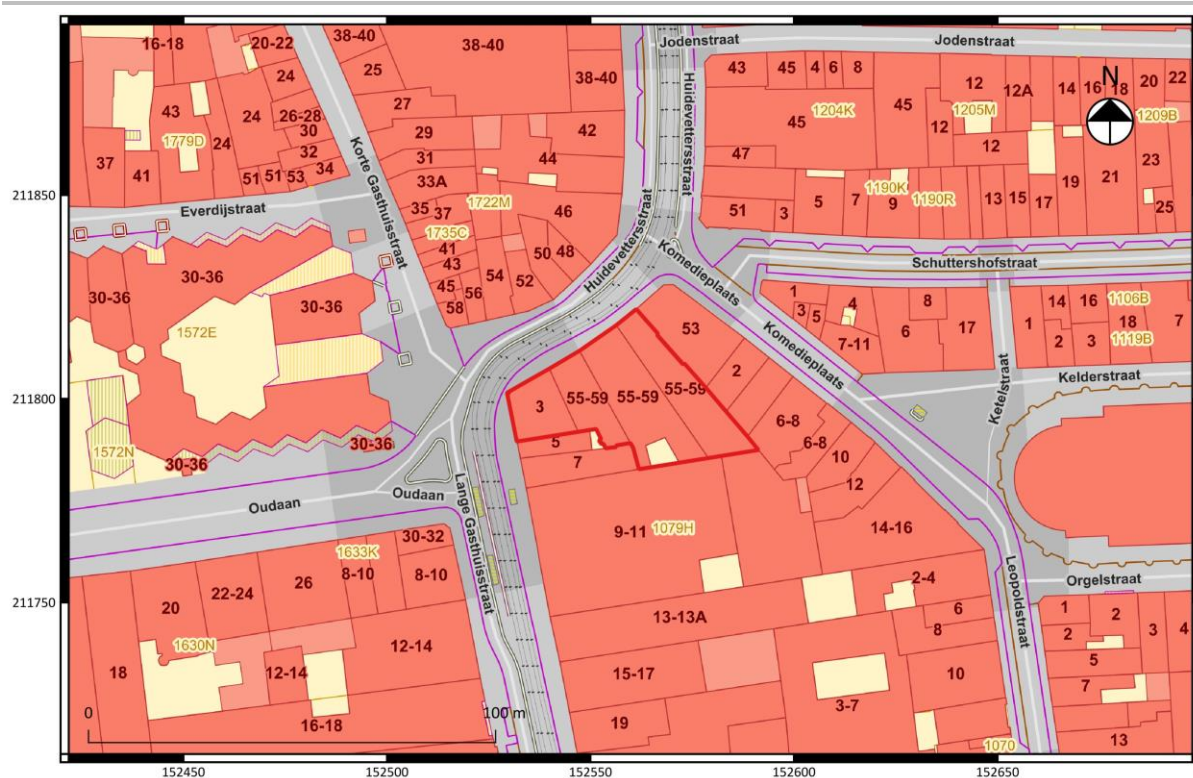

Fig. 1.2: Uittreksel uit het kadasterplan met situering van het projectgebied (©CADGIS).

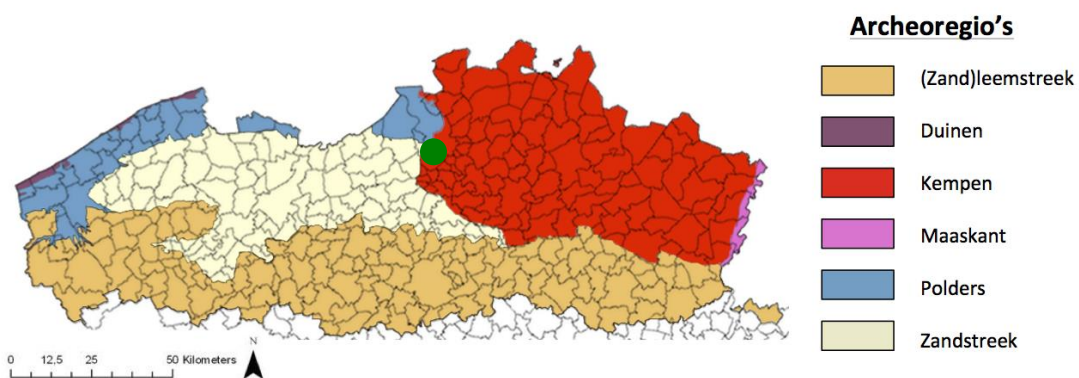

Fig. 1.3: Situering van het projectgebied binnen de verschillende Vlaamse archeoregio's¹.

¹ <https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie>

1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstellingen

Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?

Wat is de relatie tussen de bestaande panden en het aanwezig archeologisch erfgoed?

Zijn er funderingsspooren en structuren aanwezig? Zo ja, wat is hun onderlinge samenhang?

Zijn er onder de bestaande kelders oudere archeologische sporen aanwezig?

Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie?

Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de Antwerpenaar gedurende hun gebruiksperiode?

Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook over de materiële cultuur?

Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?

Wat is de datering en samenstelling van de aangetroffen ophogingslagen?

Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/ stadsontwikkeling van Antwerpen?

Hoofdstuk 2 Bureau onderzoek

2.1 Afbakening terrein, reeds verstoorde en onderzochte zones

Het onderzoeksgebied was bij aanvang van het onderzoek bebouwd (fig. 2.1). Er was voorzien dat de bebouwing na het bouwhistorisch onderzoek verwijderd werd tot op kelderniveau alvorens het archeologisch onderzoek van start ging.

Fig. 2.1: Luchtfoto met zicht op het onderzoeksgebied².

Tijdens de verschillende verbouwingen aan de panden werden grote delen van de originele structuur verstoord. In het oostelijk gedeelte worden in 1967 de 16de-keldergewelven verwijderd om de inrichting als winkelruimte mogelijk te maken. Binnen de bestaande structuur wordt een betonnen constructie geplaatst. De kelder wordt wel verder naar achter getrokken waardoor een deel van de bodem verstoord wordt.

2.2 Historische gegevens³

Het bouwblok waarbinnen het onderzoeksgebied zich situeert, ligt binnen de zone van de Derde Stadsuitbreiding (1295-1314).

² www.maps.google.be

³ In het verleden werd reeds tweemaal een bouwhistorisch onderzoek geschreven. Dit deel vormt een samenvatting van beide rapporten. Foto's en andere afbeeldingen kunnen in deze rapporten gevonden worden. CHERapport & rapport Studiebureau Monumentenzorg

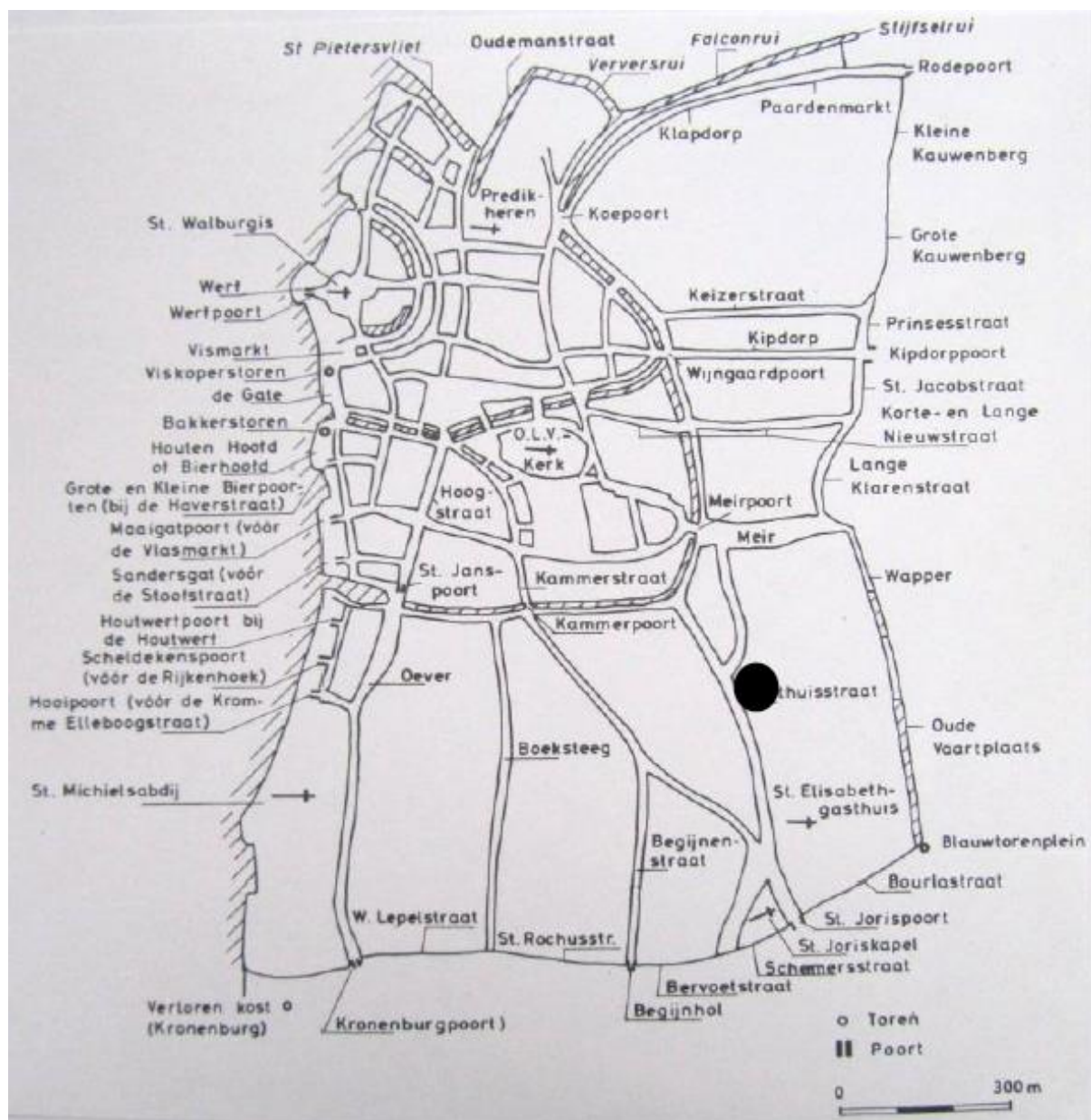

Fig. 2.2: Antwerpen na de Derde Stadsuitbreiding (1295-1314).

Omstreeks 1400 zou het bouwblok verdeeld geweest zijn in langgerekte, west-oost gerichte percelen en zou er leerbewerking hebben plaatsgevonden⁴. Bij graafwerken rond 1840 werden verschillende oude putten, vermoedelijk leerlooiersputten, teruggevonden⁵. Nadat het binnen de stadswallen gebracht was, veranderde de bestemming en werd de regio rond de Huidevettersstraat een zone met meer prestige.

Het bouwblok waartoe het onderzoeksgebied behoorde, werd vanaf de 15de eeuw tot 1843 *Driehoek* genoemd. De benaming zou afkomstig zijn van een in de nabijheid gelegen waterput die van 1543 tot

⁴ De Clercq en Maclot 2014: 4.

⁵ Vande Weghe R. 1997: 225.

1795 met een driehoekig tempeltje was bekroond. Vanaf 1843 werd de ‘Driehoek’ opgeslorpt door de Huidevettersstraat.

Het gebouw zelf zou teruggaan op een pand dat reeds in de vroege 16de eeuw bestond en gekend stond als het *Schalienhuys*. De eerste eigenaar van het *Schalienhuys* is Reynier van Hosbeke in 1530. In 1560 gaat het pand via zijn testament over op Elisabeth Verpelt. Zij wordt ook al eigenares vermeld in de kadastrale ligger van 1584-1585 en verhuurt het pand aan Koenraad Mel. In 1592 wordt het gebouw verkocht aan Willem Dier van Zwolle. Het huis wordt omschreven als “*een voorhuys metten achterhuys, vloere, cuecken, achterneercamere, oppervoor- en achtercamere, plaetsen, toeganghen vanden bornepутten ende twee weerdrribben, solderen, ende volderen, kelderen, plaetse metten hove*”. Dit wijst op een diephuis, wat overeenkomt met de typische Antwerpse koopmanswoning van het grotere soort, bestaande uit twee achter elkaar gelegen bouwvolumes, door een open binnenkoer van elkaar gescheiden: een voorhuis en een achterhuis, gevolgd door een tuin. In het voorhuis was aan de straatzijde de commerciële ruimte gesitueerd (*vloere*) met daarachter de woonkeuken (*cueckene*) die uitzag op de binnenkoer (*plaetse*) waar een grondwaterput (*borneputte*) aanwezig was. Het pand bezat ook twee afvalputten (*weerdrribben/toiletten*). Het achterhuis tussen binnenkoer en tuin bevatte een woonkamer (*achterneercamere*). Beide volumes hadden op de eerste verdieping een aantal bovenkamers aan de voor- en achterkant (*oppervoor – ende cameran*), met daarboven een zolderverdieping. Beide woonvolumes waren ook onderkelderd, ruimten die vanop de straat en vanop de binnenkoer toegankelijk waren via een trap en een luik.

In de 17de en 18de eeuw veranderde het pand meermaals van eigenaar, wat doet vermoeden dat het pand eerder als opbrengsteigendom werd gezien. In 1736 verwierf Isabella Christina Roelants het pand, in 1760 kocht zij ook de aanpalende winkelwoning *Branthaeck*. Vermoedelijk heeft zij de beide huizen samengevoegd.

Op 20 maart 1787 wordt het huis aangekocht door Alexander Cornelis Ergo en zijn echtgenote Anna Cornelis Duré. Het gebouw werd toen uitvoerig beschreven en geeft grotendeels de opzet van het pand weer zoals het nu nog bestaat vanaf de eerste verdieping.

“Een schoon ende welgelegen huijs, eertijds twee huijsen geweest zijnde, respective genaemt het Schalien huijs ende den brandhaeck nu tot eene wooninge geappropriert, met vloere, beneden ende boven, voor ende agter cameran, keukene, plaetse, hove, comptoir met de schabben ende vogelvlugt, solders, kelders, baete inden hof bestaende in gloriet, boomen ende latwerk, regenback, weerdrribbe, gemijnen borneputte, gronde ende allen den toebehoorten, gestaen ende gelegen inde huijdevetterstraete alhier bij den Driehoek, tusschen de huijse genaemt de Schild van Ceulen, ... aen d’een zijde oostwaerts, waer van de proprietarissen zullen vermogen inden muer vande zelve groote huijsinge comende langshenen tegens den hoff van deezen huijze zoo veele vensters te mogen maeken oven reijckx met vaststaende glasen ende eijzere geerden als ’t hun gelieven zal, zondet dat de proprietarissen van deezen huijse het zelve zullen mogen beletten ofte tegen den voors. Muer vande bgroote huijsinge te maeken eenigen bouw, ofte hun het ligt ter erve waerts van den voors. Huijse te nemen, ende ’t huijs ende ervan ... aen d’andere zijde westwaerts.”

Opmerkelijk is dat zowel de tuininrichting met een tuinhuis (*gloriet*), de bomen en het latwerk voor klimplanten en de vaste inrichting van het bureel (*comptoir*) vermeld zijn.

In 1834 wordt voor het perceel een *renouvellement partiel* ingetekend. Een plan voor de gevelmodernisering is vermoedelijk niet bewaard gebleven. In 1877 beschikte de nieuwe eigenaar, koopman Jules Verspreuwen-Wilmotte zowel over het pand in de Huidevettersstraat als over het gebouw aan de Lange Gasthuisstraat 3. Hij diende een bouwaanvraag in voor het veranderen van de

beide linker raamtraveeën op de benedenverdieping tot een uitstalraam. Pas het jaar daarop is de benedenverdieping volledig omgevormd tot winkelruimte waarmee de bestemming van de woning voorgoed veranderde tot die van handelshuis.

Gedurende de 20ste eeuw worden er binnen het pand regelmatig (kleine) verbouwingen uitgevoerd. In 1911 wordt de muur tussen de voor- en de achterkamer gesloopt, in 1924 wordt op de benedenverdieping een nieuw uitstalraam met een iets terugstaande toegangsdeur geïnstalleerd. In 1932 wordt de benedenverdieping net als de eerste verdieping in gebruik genomen als bureelruimte. In deze fase wordt de trap van de Huidevettersstraat 57 de hoofdcirculatie voor het hele complex. In 1937 wordt de tuin volgebouwd met een bergplaats voor de boekhandel: tegen de achtergevel wordt tot aan de tweede verdieping een volume aangebouwd met een plat dak, het gebouw achteraan het perceel wordt vervangen door een groot volume met enkel een kleine lichtschacht. Bij de verbouwing van 1959-1960 worden de benedenverdiepingen van de verschillende panden samengevoegd, waarbij de oude scheidingsmuur tussen de vroegere winkelwoonhuizen en de achtergevel van het rechtse pandje en een deel van de trap tussen de beneden- en de eerste verdieping wordt verwijderd. Al het lijstwerk van de gevels verdwijnt, maar het oude standvenster wordt behouden. In 1967 wordt de winkelruimte volledig aanpast en wordt de kelderverdieping van nr. 57 bij de winkelruimte betrokken. Om dit mogelijk te maken zijn onder het linkergedeelte de 16de-eeuwse keldergewelven verwijderd en vervangen door een betonnen vloer in een betonnen kuip en dit binnen de bestaande structuur van beide scheidingsmuren en gevelfundering. De nieuwe kelder is toegankelijk via een open, metalen bordestrap met houten treden. In aansluiting met deze nieuwe structuur is de kelderverdieping naar achter toe verlengd met een volledig nieuwe structuur, tot aan het voormalige gebouwtje aan het uiterste uiteinde van het perceel. Aansluitend is dwars daarop ook een nieuwe betonnen structuur geplaatst achter de 16de-eeuwse kelders van het perceel Lange Gasthuisstraat 3. Van daaruit is ook een hellend vlak voorzien als vluchtweg naar de straat. De rechterhelft van de kelderverdieping bleef volledig onaangeroerd. In 1971 werd op de tweede verdieping aan de straatzijde een deuropening gemaakt naar het links aanpalende nr. 55 om zo een conciërgewoning te kunnen inrichten. Begin de jaren 1990 kreeg de benedenverdieping van de straatgevel de huidige gevelbekleding.

2.3 Cartografische bronnen

De Lange Gasthuisstraat kent wellicht een 13de-eeuwse oorsprong. In 1238 werd het Onze-Lieve-Vrouwegasthuis van uit de omgeving van de Onze-Lieve-Vrouwekerk overgebracht naar de gasthuishoeve in de "Elst". Omstreeks dezelfde tijd moet er een verbindingsweg naar het gasthuis zijn aangelegd. De naam "Lange" Gasthuisstraat komt pas voor in 1496⁶.

Op de geraadpleegde historische kaarten is ter hoogte van het projectgebied steeds een bebouwd bouwblok weergegeven, met een al dan niet duidelijke open binnenruimte. De weergave van de panden zelf is echter te schetsmatig om bruikbaar te zijn (fig. 2.3 tem 2.9).

⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/112917>

Fig. 2.3: Detail uit de kaart van Hieronymus Cock 1557⁷.

Fig. 2.4: Detail uit de kaart van Antwerpen van Virgilius Bononiensis (1565)⁸.

⁷ http://users.telenet.be/historysite/images/1557cock_antwomwald.jpg

⁸ De Clercq en Maclot 2014: 5.

Fig. 2.5: Detail uit de kaart van Antwerpen van Braun en Hogenberg⁹.

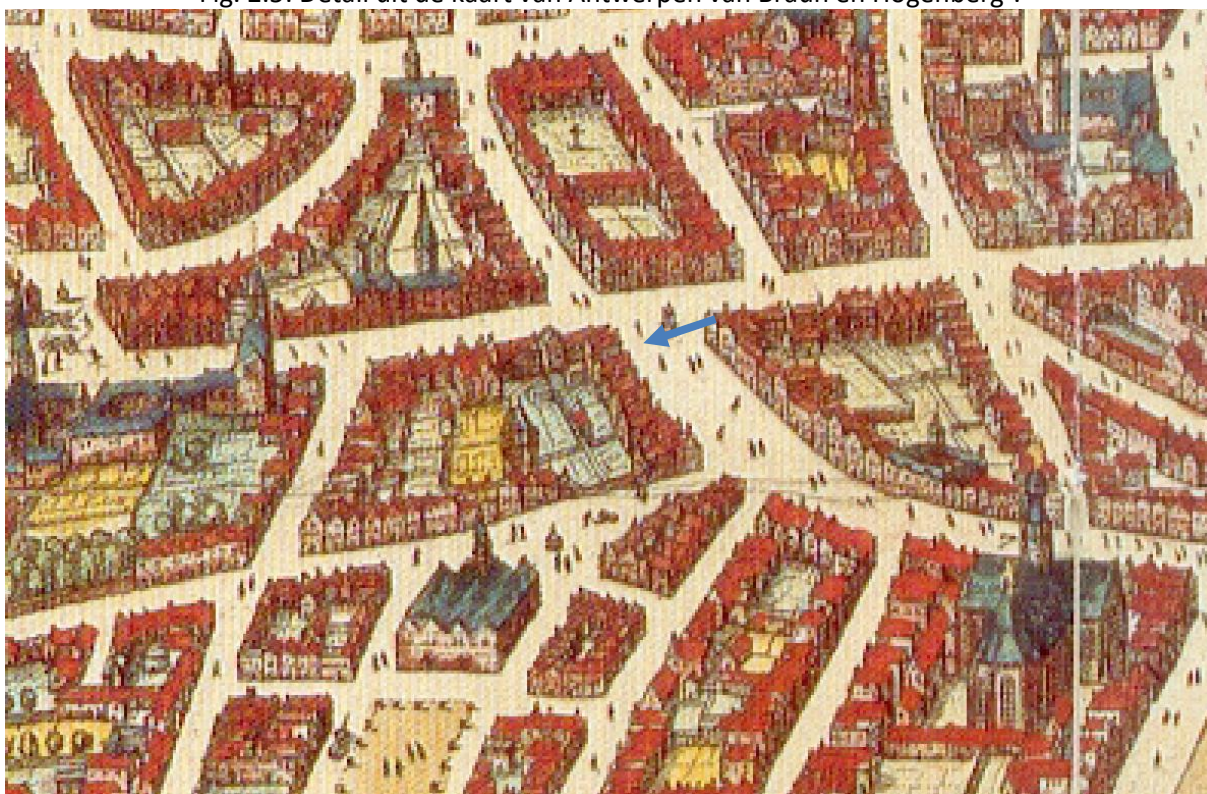

Fig. 2.6: Detail uit de kaart van Antwerpen van Hoefnagel (1572-1616)¹⁰.

⁹ http://www.laurentii.be/Research_1584_Antwerpen.htm

¹⁰ <http://users.telenet.be/historysite/images/kaart%20antw7a%20copy.jpg>

Fig. 2.7: Detail uit de kaart van Blaeu 1649

Fig. 2.8: Detail uit de kaart van Ferraris (1771-1777) ¹¹

¹¹ www.geopunt.be

Fig. 2.9: Detail uit de kaart van Vandermaelen¹²

2.4 Gekende archeologische waarden en indicatoren¹³

Het onderzoeksgebied bevindt zich midden in de historische kern van de stad Antwerpen. Logischerwijze werden in het verleden dan ook heel wat meldingen gedaan van archeologisch relevante locaties in de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) (fig. 2.10). In de meeste gevallen gaat het over locaties op basis van cartografische bronnen, toevalsvondsten of vondsten gedaan bij de controle van een werf. Een aantal locaties zijn echter het gevolg van opgravingen en deze leveren de meeste informatie op.

¹² www.geopunt.be

¹³ <https://cai.onroerendergoed.be>

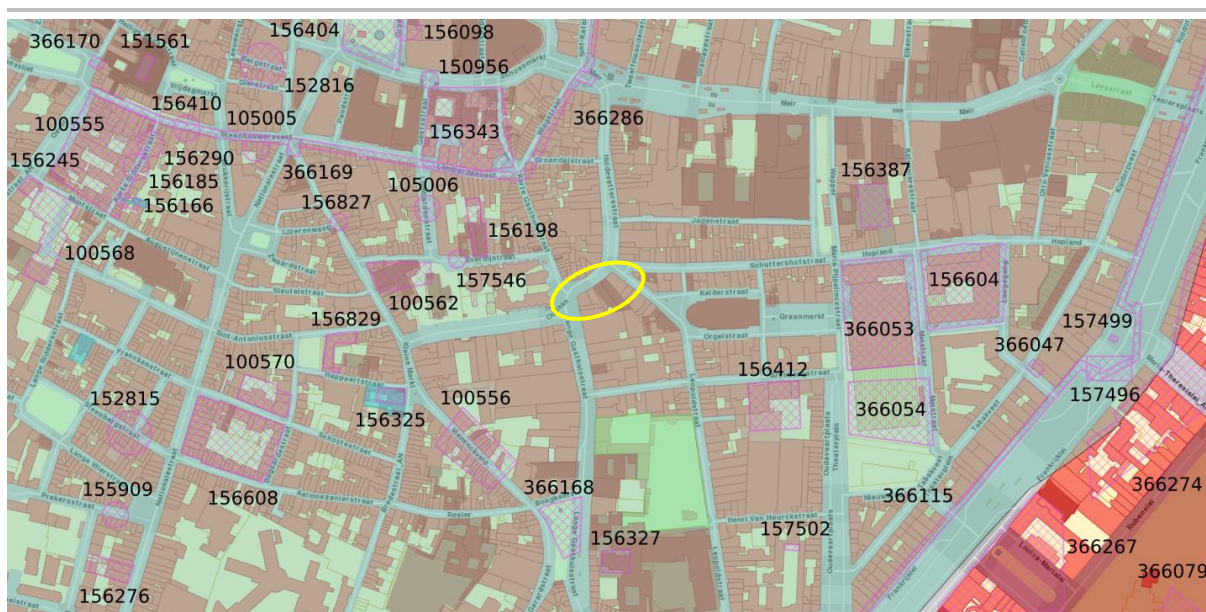

Fig. 2.10: Detail uit de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) met aanduiding van het projectgebied.

- CAI 156412: bouwhistorisch onderzoek en opgraving binnen twee 16de - eeuwse woningen ('De stad van Sevillien' en 'De Clavecymbale') waarbij kelders, een waterput en een vermoedelijke afvalput werd gevonden.
- CAI 156387: In de tuin van het Rubenshuis werd een proefsleuf getrokken. Het is echter niet duidelijk of er iets aangetroffen werd in deze sleuf.
- CAI 366053: Aanduiding van een kazerne op het plan van A.F. Losson (1846).
- CAI 366054: Aanduiding van een bouwblok op het plan van A.F. Losson (1846).
- CAI 156604: opgraving binnen het "Klooster van de ongeschoeide karmelieten", tijdens dit onderzoek werden bouwkundige resten van het kloostercomplex, resten van een terracottagroep en verschillende afvalcontexten uit de 17de eeuw aangetroffen.
- CAI 56327: opgraving ter hoogte van het kerkhofje rond de kapel van de ziekenzusters van het Sint-Elisabethziekenhuis, tijdens het onderzoek werden meerdere vlakgraven aangetroffen. Een datering werd niet gegeven.
- CAI 366168: opgraving bij de heraanleg van de Antwerpse Leien, tijdens dit onderzoek werden resten aangetroffen die mogelijk wijzen op activiteiten van leerlooiers of beenbewerkers in de 15de eeuw. Op het plan van A.F. Losson (1846) staat een woonblok aangeduid.
- CAI 100556: opgraving voorafgaand de bouw van een ondergrondse parking, tijdens het onderzoek werden een drietal kuiltjes uit de ijzertijd aangetroffen (mogelijk deel van een Gallo-Romeins grafveld) naast resten uit de late middeleeuwen. Deze resten omvatten onder andere een keldervloer met baksteen in visgraatmotief, rechthoekige afvalkuilen en ovaalronde bakstenen putten met een koepelgewelf.
- CAI 156325: Controle van de werken uitgevoerd door de dienst Archeologie van de stad Antwerpen. Er werd een stortlaag aangetroffen die vooral aardewerk uit de 19de eeuw bevatte dat gebruikt werd bij de raffinage van suiker.

- CAI 156829: opgraving naar aanleiding van de bouw van een jeugdherberg, tijdens dit onderzoek werden resten uit de 13de – 15de eeuw en de 16de – 17de eeuw aangetroffen. De resten uit de 13de – 15de eeuw omvat een gracht en twee kuilen. De resten uit de 16de – 17de eeuw omvatten twee beerputten en een afvalput, mestkuilen, drainageputten en andere kuilen. Daarnaast werden aanwijzingen aangetroffen voor majolicaproductie (maar geen oven!), mogelijk afval van een beenbewerker en mogelijk sporen die wijzen op lokale glasproductie.
- CAI 100562: opgraving ter hoogte van de Sint-Augustinuskerk (Allerheiligenklooster), tijdens het onderzoek werden resten van de 17de - eeuwse kerk met bijhorend klooster en graven aangetroffen zijn. De eerste fase van de kerk wordt rond 1615 gedateerd. De graven (22 grafkuilen onder de tegelvloer van de kerk en een grote grafkelder met een twaalfstal individuele graftomben) dateren uit de periode 1623 – 1793. Daarnaast werden resten van bewoning aangetroffen. De bestaande panden zouden gesloopt zijn voor het oprichten van de kerk en het puin zou hergebruikt zijn als ophoging en funderingslaag.
- CAI 157546: “opgraving” uit 1978, tijdens dit onderzoek zou een laag uit de 13de – 14de eeuw aangetroffen zijn die rechtstreeks de Romeinse bodem bedekt. De oudste vermelding van de Everdijstraat dateert uit 1282.
- CAI 156198: vondstmelding door K. Minsae (stad Antwerpen), tijdens werken werd een kelder met beschilderde tegels uit de 16de eeuw aangetroffen. Het restant van de keldervulling zou nog in situ aanwezig zijn en werd gedocumenteerd.
- CAI 105006: toevalsvondst¹⁴ van een midden-neolithische beker met mogelijk ook as en houtskool (maar geen verbrand bot). De beker wordt door Hasse toegewezen aan de La Tène periode, Warmenbol dateert het eerder in de Michelsberg-periode.
- CAI 156827: tijdens controle van de werken zou een “laat-middeleeuwse stratigrafie” aangetroffen zijn.
- CAI 156343: opgraving ter hoogte van het bisschoppelijk paleis, tijdens het onderzoek werden resten uit de late 15de eeuw, resten uit de 16de eeuw en uit de 18de eeuw aangetroffen. Het gaat voornamelijk om bouwkundige resten van een bakstenen refugium (late 15de eeuw), het bisschoppelijk paleis (16de eeuw) en resten van een nieuw bisschoppelijk paleis (18de eeuw). Daarnaast werden ook resten van de eerste fase van de Sint-Bernardsstraat (1582) met bijhorende brug (huidige Geefstraat) aangetroffen en een aantal water-, beer- en afvalputten uit de late 15de – late 18de eeuw.
- CAI 150956: toevalsvondst bij werken aan de Schoenmarkt rond 1930, tijdens de werken werden een aantal houten palen aangetroffen die een platform vormen. Hasse dateert de vondsten, op basis van beenderresten en ‘aardlagen’ in de late ijzertijd, Goossenaerts vermoedt dat het om recentere sporen gaat.
- CAI 156098: tijdens de controle van de werken werden “enkele fragmenten van een steriele Gallo-Romeinse bodem” en “middeleeuwse lagen” aangetroffen.
- CAI 156404: controle van de werken tijdens de aanleg van een ondergrondse parkeergarage op de Groenplaats, hierbij zouden “meerdere vlakgraven” aangetroffen zijn.

¹⁴ De omstandigheden en datum van de vondst zijn onbekend. De vondst zou gebeurd zijn aan het begin van de 20ste eeuw.

- CAI 152816: losse vondst van “inheems Romeins” aardewerk, Warmenbol twijfelt aan de juistheid van deze informatie.
- CAI 366169: vermelding van de 13de eeuwse Kammerpoort in het Ruiendossier van de stad Antwerpen.
- CAI 105005: toevalsvondst (aangetroffen ergens in de jaren 1880) van een potje met oor uit de late bronstijd – vroege ijzertijd.
- CAI 156410: controle van de werken naar aanleiding van sociale woningbouw, hierbij werden resten van een pottenbakkersoven (in kelder) met bijhorend afval uit de tweede helft van de 16de eeuw aangetroffen. Dit afval werd later gebruikt als egalisatielaag.
- CAI 151561: Archeologische boringen in de binnentuin van het museum Plantin-Moretus, hierbij werden sporen en structuren die behoren tot een rioolstelsel uit de 18de eeuw aangetroffen. Deze waren opgebouwd met baksteen, natuursteen en kalkmortel. Mogelijk gaat het om een afwateringssysteem om het probleem van wateroverlast in de tuin op te lossen.
- CAI 366170: vermelding van de 13de eeuwse Sint-Jansbrug in het Ruiendossier van de stad Antwerpen.
- CAI 156290: opgraving naar aanleiding van een nieuwbouw, tijdens het onderzoek werden verschillende afval- en beerkuilen uit de 14de – 15de eeuw en de “post-middeleeuwen”. De oudste kuilen bevatten een enorme massa aan aardewerkscherven, vermoedelijk gaat het om pottenbakkersafval.
- CAI 156185: controle van de werken, tijdens dit onderzoek werden “lagen met vondsten” uit de late middeleeuwen aangetroffen.
- CAI 156166: toevalsvondst (bij graafwerken voor de uitbreiding van een kelder) van een kuil met een kaarsenmakersbak en een grote hoeveelheid aardewerk. Vermoedelijk gaat het om pottenbakkersafval.
- CAI 100555: controle van de werken waarbij een deel van de aangetroffen sporen wel werd opgegraven, tijdens het onderzoek kwam een kuil met daarin aardewerk, houtskool en verbrande leem uit de vroege ijzertijd en niet nader bepaalde vondsten en sporen uit voornamelijk de 15de eeuw.
- CAI 156245: controle van de werken waarbij de Gallo-Romeinse bodem werd aangetroffen.
- CAI 100568: opgraving ter hoogte van het Munthof, tijdens dit onderzoek werden enkele muurresten en funderingen aangetroffen uit de middeleeuwen maar ook uit de 20ste eeuw. Men hoopte het Antwerpse muntatelier aan te treffen, maar van eventuele muntproductie bleef weinig tastbaars over.
- CAI 100570: opgraving naar aanleiding van de bouw en de latere uitbreiding van een rusthuis, tijdens dit onderzoek kwamen resten uit de 16de en 17de eeuw aan het licht. Binnen de 16de eeuwse fase werden afval-, beer- en waterputten, kelders en funderingen aangetroffen, de 17de eeuwse fase omvat een bakstenen afvalput onder de kelder van een achterhuis met erin voornamelijk glas uit de 17de en 18de eeuw. Daarnaast wijst een grote hoeveelheid misbaksels en halfproducten op de aanwezigheid van majolicabakkers in de omgeving.

- CAI 156608: tijdens controle van werken werd een beperkte hoeveelheid pottenbakkersafval en fragmenten van halfproducten aangetroffen. Een duidelijke verwijzing naar het majolica-atelier bleef uit.
- CAI 152815: losse vondst van “inheems Romeins” aardewerk, Warmenbol twijfelt aan de juistheid van deze informatie.
- CAI 155909: toevalsvondst bij rioleringswerken, tijdens de werken zou een Gallo-Romeinse bodem aangesneden zijn met daarboven ‘ongestoorde lagen’ uit de 14de – 15de eeuw. De Gallo-Romeinse bodem bevatte slechts een handvol scherven en dakpanfragmenten.
- CAI 156276: tijdens controle van de werken werden drie bakstenen afvalputten uit de 17de eeuw aangetroffen.
- CAI 366286: Vermelding van de 13de eeuwse stadsvest in het Ruiendossier van de stad Antwerpen.
- CAI 157502: opgraving na toevalsvondst van twee grote collectieve begravingen. In twee kuilen werden de lichamen van 34 mannen en 3 vrouwen aangetroffen. Mogelijk gaat het om massagraven die werden aangelegd voor slachtoffers van de Spaanse furie.
- CAI 366115: tracé van de vestingsmuur uit de 16de eeuw, zoals aangegeven op Le Beau Plan (1873).
- CAI 366047: locatie van een kruitmagazijn, zoals aangegeven op Le Beau Plan (1873).
- CAI 157496: prospectie ter hoogte van de Frankrijklei, hierbij werd een grote hoeveelheid puin uit de 16de eeuw aangetroffen.
- CAI 157499: prospectie ter hoogte van de Frankrijklei, hierbij werd een onderdeel van het binnenwerk van het bastion “Huidevetterstoren” aangetroffen. Dit verlaagd platform voor de opstelling van geschut werd onder Frans bewind omgebouwd tot een kazemat.
- CAI 366267: omwalling zoals aangeduid op Le Beau Plan (1873).
- CAI 366274: omwalling zoals aangeduid op Le Beau Plan (1873).
- CAI 366079: Lunette zoals aangeduid op Le Beau Plan (1873).

Hoofdstuk 3 Werkmethode

In tegenstelling tot de vooropgestelde werkwijze en gemaakte afspraken (eerst stabiliserende palenwand aanbrengen en vervolgens het archeologisch onderzoek uitvoeren, cfr. onderstaand mailverkeer op 11/2/2016 en 23/3/2016) bleek de volledige bouwput reeds afgegraven te zijn voor de aanvang van het archeologisch onderzoek.

-Mail 11 februari 2016 van de betrokken architecte (Kristien Van de Weerd-LOW architecten):
In navolging van onze eerdere bespreking op de werf zullen we je tijdig uitnodigen voor een startvergadering ter plaatse alvorens het archeologisch onderzoek van start kan gaan. Echter wil ik u op de hoogte brengen van de methodiek die de aannemer zal volgen om de sloopwerken uit te voeren.

Volgorde van de werken:

- *De bestaande kelder wordt volledig gevuld met bouwpuin of zand;*
- *Er wordt een palenwand geplaatst tussen de scheiding van het pand en het aangrenzende monument, Huidevettersstraat nr. 55. Deze palenwand zal een stuk dieper uitgevoerd worden dan de bestaande fundering. Deze palenwand zorgt voor de stabiliteit om de graafwerken uit te voeren en de algemene stabiliteit van het aangrenzende gebouw(en);*
- *Aan de straatzijde zal gewerkt worden met een berlinerwand. Om deze te plaatsen zal de bestaande keldermuur gefaseerd gesloopt worden om de diepe berliner te plaatsen. De berlinerwand zal geplaatst worden tot een diepte die dieper is dan de bestaande fundering. Deze wand zorgt voor de stabiliteit van het gedeelte op het openbaar domein;*
- *Het puin (of zand) zal verwijderd worden uit de bestaande kelders;*
- *De kelder wordt uitgegraven tot het niveau van archeologisch onderzoek.*

-Mail van 23 maart 2016 van Tim Bellens (consulent archeologie -Stad Antwerpen dienst archeologie):
.....gaan wij akkoord met de voorgestelde funderingstechnieken en de uitvoering ervan. Het blijft natuurlijk wel belangrijk om het op te graven volume niet nodeloos te verkleinen; m.a.w. graafwerken in functie van de funderingen dienen tot een absoluut strikt noodzakelijk minimum beperkt te blijven.

Op de dag van de startvergadering (12/04) bleek echter dat niet enkel de funderingen ter hoogte van de aanpalende straten waren uitgegraven in functie van de palenwand, maar dat in de volledige werkput alle kelders reeds waren uitgetrokken (fig. 3.1 en 3.2). Enkel in het midden bleef een beerkelder bewaard. Deze werd op 14 april opgeschoond en geregistreerd.

De rest van de werkput werd op 9 mei en op 3 juni afgewerkt. Er diende in fases gewerkt te worden aangezien de grondafvoer niet onmiddellijk plaatsvond en de graafwerken snel stilgelegd moesten worden wegens plaatsgebrek (fig. 3.3). Er werden geen bijkomende sporen of structuren aangesneden; overal was de natuurlijke bodem namelijk reeds bereikt.

Fig. 3.1: Toestand werkput op de dag van de startvergadering (12/04/2016).

Fig. 3.2: Toestand werkput op de dag van de startvergadering (12/04/2016).

Fig. 3.3: Grondhoop op nog aan te leggen vlak.

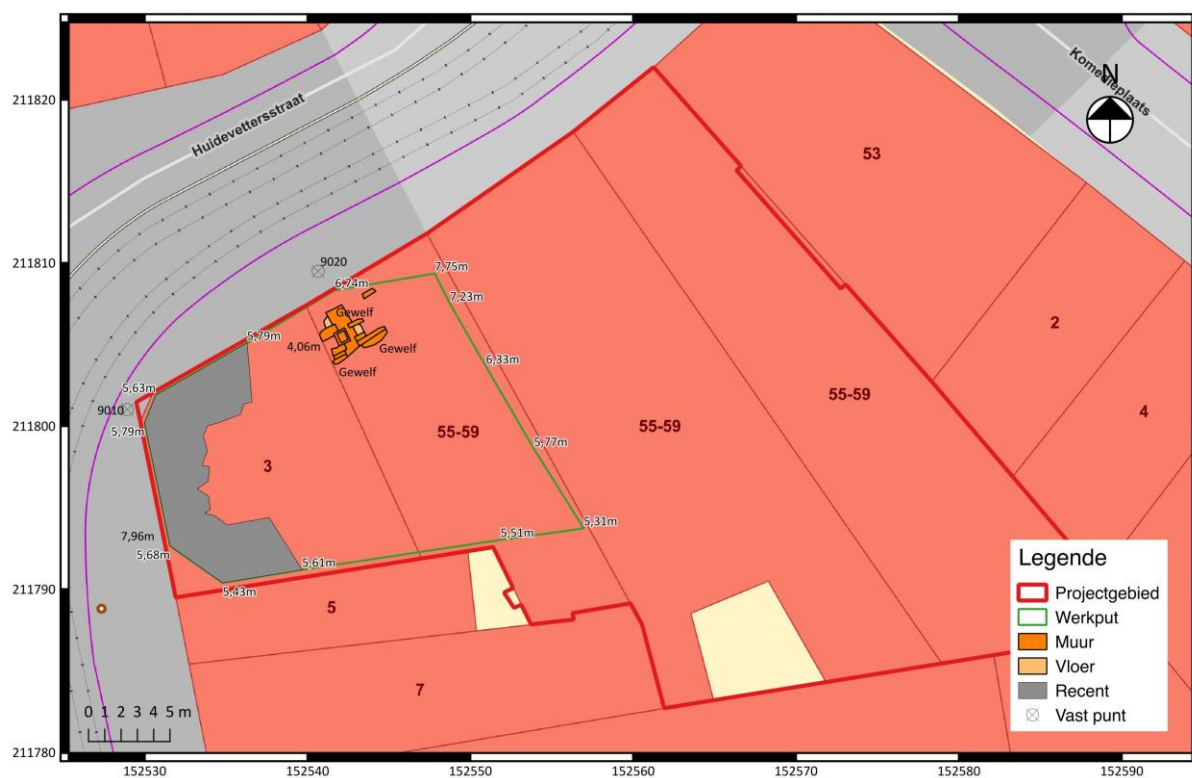
Hoofdstuk 4 Analyse

Het enige spoor dat op het terrein werd aangetroffen, is een gewelfde beerkelder (S1) (fig. 4.1 tem 4.5). Deze werd opgemetseld uit bakstenen gelegd in een harde wit lichtgrijze kalkmortel. Gezien de stevige structuur bleef het gewelf met de stortmond bewaard. De binnenzijde van de structuur was bezet met een harde grijze kalkmortel.

De structuur was opgevuld met enkel puin en water. Er werden bijgevolg geen stalen genomen.

De later aangelegde vlakken rondom de beerkelder bevatten geen archeologische sporen meer; overal was de natuurlijke horizont bereikt (fig. 4.6 en 4.7).

Er werden geen scherven of ander vondstmateriaal aangetroffen in of nabij de beerkelder. Wellicht was deze reeds gelegegd en nadien tijdens de werken van de aannemer vol puin en regenwater geraakt.

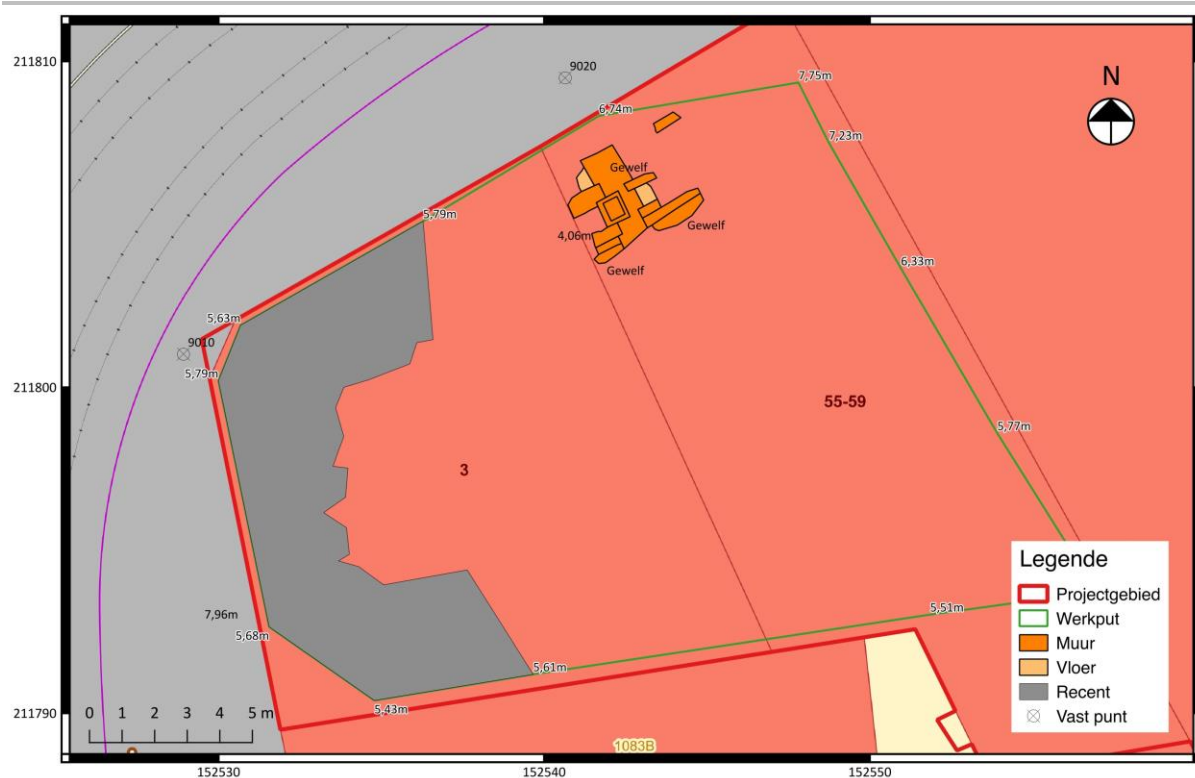

Fig. 4.2: Beerkelder: detail.

Fig. 4.3: Beerkelder

Fig. 4.4: Beerkelder: detail.

Fig. 4.5: Vulling van beerkelder

Fig. 4.6: Aangelegd vlak ten westen van beerkelder.

Fig. 4.7: Aangelegd vlak ten westen van beerkelder.

Hoofdstuk 5 Synthese

5.1 Interpretatie en datering

Wegens de plannen voor de restauratie en renovatie van een beschermd pand en de afbraak en nieuwbouw van het aangrenzende hoekpand heeft Onroerend Erfgoed een bouwhistorisch onderzoek gevolgd door een vlakdekkende opgraving opgelegd (vergunningsnummer 2016/023) op een terrein met een oppervlakte van 380 m² gelegen aan de Huidevettersstraat te Antwerpen.

In tegenstelling tot de vooropgestelde werkwijze en gemaakte afspraken (eerst stabiliserende palenwand aanbrengen en vervolgens het archeologisch onderzoek uitvoeren, bleek de volledige bouwput reeds afgegraven te zijn voor de aanvang van het archeologisch onderzoek.

Het enige spoor dat op het terrein nog werd aangetroffen, is een gewelfde beerkelder. Deze werd opgemetseld uit bakstenen gelegd in een harde wit lichtgrijze kalkmortel. Gezien de stevige structuur bleef het gewelf met de stortmond bewaard. De structuur was opgevuld met enkel puin en water. Er werden bijgevolg geen stalen genomen. Er werd ook geen diagnostisch vondstmateriaal in of nabij de beerkelder aangetroffen.

De later aangelegde vlakken rondom de beerkelder bevatten geen archeologische sporen meer; overall was de natuurlijke horizont bereikt.

5.2 Beantwoording onderzoeksvragen

- Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?
- Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?
- Wat is de relatie tussen de bestaande panden en het aanwezig archeologisch erfgoed?
- Zijn er funderingsspooren en structuren aanwezig? Zo ja, wat is hun onderlinge samenhang?
- Zijn er onder de bestaande kelders oudere archeologische sporen aanwezig?
- Welke specifieke activiteiten hebben in het onderzoeksgebied plaatsgevonden? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie?
- Wat zeggen de aangetroffen vondsten over de welstand, levenswijze, sociale, economische en culturele achtergrond van de Antwerpenaar gedurende hun gebruiksperiode?
- Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van de site, eventueel ook over de materiële cultuur?
- Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?
- Wat is de datering en samenstelling van de aangetroffen ophogingslagen?
- Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/stadsontwikkeling van Antwerpen?

Het enige spoor dat op het terrein werd aangetroffen, is een gewelfde beerkelder. Deze werd opgemetseld uit bakstenen gelegd in een harde wit lichtgrijze kalkmortel. Gezien de stevige structuur bleef het gewelf met de stortmond bewaard. De structuur was opgevuld met enkel puin en water. Er werden bijgevolg geen stalen genomen. Er werd ook geen diagnostisch vondstmateriaal in of nabij de beerkelder aangetroffen.

De later aangelegde vlakken rondom de beerkelder bevatten geen archeologische sporen meer; overall was de natuurlijke horizont bereikt.

Bibliografie

VANDE WEGHE R. 1997: *Geschiedenis van de Antwerpse straatnamen*, Antwerpen.

DE CLERCQ L. & MACLOT P. 2014: *Historische binnenstad Antwerpen. Addendum aan het C.-H.-E.-rapport van het complex Standaard boekhandel (Antwerpen, 3de afdeling, Sectie C, nr. 1087c): Schalieuws, Huidevetterstraat 57, 2000 Antwerpen.*

Websites

www.geopunt.be

<https://cai.onroenderfgoed.be>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/112917>

Bijlage 2 Fotoinventaris

Vergunningsnummer

(F)oto, (O)verzicht, (PR)ofiel, (V)lak, (C)oupe, (D)etail, (W)erkfoto, (V)ondst, ...

2016-023-PR1-FO-1

— Volgnummer

(S)poor, (PR)profiel, (SL)euf, (W)erk(P)ut, (L)osse(V)ondst, (P)aleo(B)oring, (M)etaal(D)etectie, ...

2016-023-S1-FV-1	2016-023-S1-FV-37	2016-023-S12-04-2016-F-14
2016-023-S1-FV-2	2016-023-S1-FV-38	2016-023-S12-04-2016-F-15
2016-023-S1-FV-3	2016-023-S1-FV-39	2016-023-S12-04-2016-F-16
2016-023-S1-FV-4	2016-023-S1-FV-40	2016-023-S12-04-2016-F-17
2016-023-S1-FV-5	2016-023-S1-FV-41	2016-023-S12-04-2016-F-18
2016-023-S1-FV-6	2016-023-S1-FV-42	2016-023-S12-04-2016-F-19
2016-023-S1-FV-7	2016-023-S1-FV-43	2016-023-S12-04-2016-F-20
2016-023-S1-FV-8	2016-023-S1-FV-44	2016-023-S12-04-2016-F-21
2016-023-S1-FV-9	2016-023-S1-FV-45	2016-023-S12-04-2016-F-22
2016-023-S1-FV-10	2016-023-S1-FV-46	2016-023-S12-04-2016-F-23
2016-023-S1-FV-11	2016-023-S1-FV-47	2016-023-S12-04-2016-F-24
2016-023-S1-FV-12	2016-023-S1-FV-48	2016-023-S09-05-2016-F-1
2016-023-S1-FV-13	2016-023-S1-FV-49	2016-023-S09-05-2016-F-2
2016-023-S1-FV-14	2016-023-S1-FV-50	2016-023-S09-05-2016-F-3
2016-023-S1-FV-15	2016-023-S1-FV-51	2016-023-S09-05-2016-F-4
2016-023-S1-FV-16	2016-023-S1-FV-52	2016-023-S09-05-2016-F-5
2016-023-S1-FV-17	2016-023-S1-FV-53	2016-023-S09-05-2016-F-6
2016-023-S1-FV-18	2016-023-S1-FV-54	2016-023-S09-05-2016-F-7
2016-023-S1-FV-19	2016-023-S1-FV-55	2016-023-S09-05-2016-F-8
2016-023-S1-FV-20	2016-023-S1-FV-56	2016-023-S09-05-2016-F-9
2016-023-S1-FV-21	2016-023-S1-FV-57	2016-023-S09-05-2016-F-10
2016-023-S1-FV-22	2016-023-S1-FV-58	2016-023-S09-05-2016-F-11
2016-023-S1-FV-23	2016-023-S1-FV-59	2016-023-S09-05-2016-F-12
2016-023-S1-FV-24	2016-023-S12-04-2016-F-1	
2016-023-S1-FV-25	2016-023-S12-04-2016-F-2	
2016-023-S1-FV-26	2016-023-S12-04-2016-F-3	
2016-023-S1-FV-27	2016-023-S12-04-2016-F-4	
2016-023-S1-FV-28	2016-023-S12-04-2016-F-5	
2016-023-S1-FV-29	2016-023-S12-04-2016-F-6	
2016-023-S1-FV-30	2016-023-S12-04-2016-F-7	
2016-023-S1-FV-31	2016-023-S12-04-2016-F-8	
2016-023-S1-FV-32	2016-023-S12-04-2016-F-9	
2016-023-S1-FV-33	2016-023-S12-04-2016-F-10	
2016-023-S1-FV-34	2016-023-S12-04-2016-F-11	
2016-023-S1-FV-35	2016-023-S12-04-2016-F-12	
2016-023-S1-FV-36	2016-023-S12-04-2016-F-13	

Bijlage 3 Sporeninventaris

Afkortingen:

Aflijning/Bewaring:		Kleur:		Kleur:		Textuur/Materiaal:		Bijmenging/Mortel:		Vondsten:	
Re	Redelijk	L-	Licht	gevl.	gevekt	Re	Redelijk	AM	Asmortel	An	Andere
Ze	Zeer	D-	Donker	gelg.	gelaagd	Ze	Zeer	Be	Beton	Bo	Bouwceramiek
				gebr.	gebrokkeld			Bio	Bioturbatie	Ce	Ceramiek
S	Scherp	Br	Bruin	hom.	homogeen	Za	Zacht	Bo	Bouwceramiek	Fa	Faunaresten
D	Diffuus	Gl	Geel	het.	hetrogeen	Ha	Hard	BS	Baksteen	Fl	Floraresten
		Go	Groen			Va	Vast	Ce	Cement	Gl	Glas
Sl	Slecht	Gr	Grijs	m.	met	Lo	Los	CeM	Cementmortel	Ku	Kunststof
Go	Goed	Or	Oranje	k.	kern			DKS	Doornikse KS	Le	Leder
		Rd	Rood	r.	rand	Z	Zand	Fe	IJzerconcreties	Li	Litisch materiaal
Var	Variabel	Wt	Wit			L	Leem	Fe-slak	IJzerlak	Me	Metaal
Nat	Niet af te lijnen	Zw	Zwart	vl.	vlekken	K	Klei	FeZS	IJzerzandsteen	Mu	Munt
		Bl	Blauw	sp.	spikkels	V	Veen	Glau	Glaconiet	Na	Natuursteen
		Pr	Purper	lg.	lagen			HK	Houtskool	Pi	Pijpaarde
		Rz	Roze	lgs.	laagjes			Hu	Humus	St	Staalname
				br.	brokken			K	Kalk		
				fi.	fibers			KM	Kalkmortel		
				to.	tongen			KS	Kalksteen		
				wi.	wiggen			KW	Kwarts		
				le.	lenzen			KZM	Kalkzandmortel		
								KZS	Kalkzandsteen		
								LS	Leisteen		
								Me	Mergel		
								Mg	Mangaan		
								NS	Natuursteen		
								SK	Steenkool		
								TG	Tegel		
								TM	Trasmortel		
								VL	Verbrande leem		
								ZM	Zandmortel		
								ZS	Zandsteen		

Sommige afkortingen zoals kleur en textuur worden ook gebruikt bij de beschrijving van de mortel.

Het archeologisch onderzoek aan de Huidevettersstraat 57 te Antwerpen

Spoor	Werkput	Vlak	Aard	Vorm / Verband	Aflijning / Bewaring	Kleur	Textuur / Materiaal LxBxH (cm.)	Bijmenging / Mortel	Vondsten	(Bewaarde) afmetingen LxBxH (cm.)	Datering	Opmerkingen
1	1	1	Fundering				BS	Ha LGrWt KM				

